372-378, 380, 385; VII, 820; Fahrettin Atar, *İslâm İcrâ İflâs Hukuku,* İstanbul 1990, s. 212; Aydın Aybay, *Borçlar Hukuku Dersleri,* İstanbul 1991, s. 3, 165, 166, 169, 170, 171, 174; Fahrettin Aral, *Türk Borçlar Hukukunda Takas,* Ankara 1994, s. 1-146; Abdullah Kahraman, *İslâm Borçlar Hukukunda Takas* (yüksek lisans tezi, 1994), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., "İslâm Hukukunda Takas İşlemi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi,* sy. 2, Sivas 1998, s. 285-299; Fâyiz M. Hüseyin, *el-Muḳāṣṣa,* Kahire 1999, s. 10-45, 113-293; M. Revvâs Kal'acî, *el-Mevsûʿatü'l-fıḳhiyyetü'l-müyessere,* Beyrut 1421/2000, II, 1825; M. Sellâm Medkûr, "el-Muḳāṣṣa fi'l-fıkhi'l-İslâmî", *Mecelletü'l-ḳānûn ve'l-iḳtiṣâd,* XXVII/1, Kahire 1957, s. 1-88; XXIX/2 (1959), s. 1-66; Ferit Hakkı Saymen, "Takasa Müteallik İrade Beyanı", *İÜ Hukuk Fakültesi Mecmuası,* XIII/4, İstanbul 1974, s. 1433; "Taḥkîm", *Mv.F,* XXXVIII, 329-340; M. Âkif Aydın, "Deyn", *DİA,* IX, 267, 268; Câk el-Hakîm, "et-Teḳāṣ", *el-Mevsûʿatü'l-ʿArabiyye,* Dımaşk 2002, VI, 707-708.

ABDULLAH KAHRAMAN

TAKDİR

(bk. KADER).

TAKDİS

(bk. KUTSİYET).

TAKIYYE

(التقيّة)

Kişinin canına veya malına yönelik bir tehlike karşısında inancını gizleyip gerektiğinde aksini söylemesi anlamında bir terim.

Sözlükte "bir kimseyi tehlikeden korumak" anlamındaki **vaky** (**vikāye**) kökünden türeyen **takıyye** "kendini korumak, sakınmak" mânasına gelir (*Lisânü'l-ʿArab,* "vḳy" md.; *Kāmus Tercümesi,* IV, 1221-1222). Takıyye Kur'an'da geçmemekle birlikte Âl-i İmrân sûresindeki (3/28) "tükāt" kelimesinin aynı mânada takıyye şeklinde de okunduğu bilinmektedir (Şerîf er-Radî, V, 194; Bennâ, s. 172). Zorunlu durumlarda başvurulabilecek bir kolaylık (ruhsat) olan takıyye müminlerin kendilerinden olanları bırakıp kâfirleri dost edinmemelerini, fakat onlardan sakınıp korunma halinin bundan istisna edildiğini belirten yukarıdaki âyete dayanmaktadır. Bunun dışında Kur'an'da, kalbi imanla huzur bulduğu halde küfür ve inkâra zorlanan kimsenin mâzur sayıldığını ifade eden âyetle (en-Nahl 16/106) Firavun'un tebaasından olup imanını gizleyen kimseden övgü ile bahsedilen âyetten (el-Mü'min 40/28) hareketle tehlike karşısında kişinin asıl inancını gizleyebileceği kabul edilmiştir. Rivayete göre ilk müslümanlardan Ammâr ile babası Yâsir ve annesi Sümeyye'yi müşrikler dinden dönmeye zorlamış, babası ile annesi bunu reddedince öldürülmüş, Ammâr ise eziyetlere dayanamayıp sözle inkârda bulunmuştur. Daha sonra durumu Hz. Peygamber'e bildirdiğinde Resûlullah cebir karşısında böyle davranılabileceğini söylemiştir (Taberî, XIV, 237-238; İbnü'l-Esîr, IV, 131). Bu olay hakkında nâzil olan Nahl sûresindeki âyet (16/106) benzeri durumlarda takıyye uygulamasının bir ruhsat sayıldığını teyit etmiştir. Bununla birlikte cebirle karşılaşan bir müminin takıyyeye başvurmayıp ölümü tercih etmesi hemen bütün İslâm fırkalarınca daha üstün bir davranış olarak değerlendirilmiştir (Şerîf er-Radî, V, 195-196).

Takıyye ilk İslâm mezheplerinden olan Hâricîler arasında genellikle benimsenmemiş, ancak başta Necedât olmak üzere mezhebin bazı gruplarının Âl-i İmrân (3/28) ve Mü'min (40/28) sûrelerindeki âyetlere dayanarak bu yöntemi câiz gördükleri ileri sürülmüştür (Şehristânî, I, 122, 125). Sonraki dönemlerde bir kısım Hâricîler'in bulunulan ülkeyi "dârü't-takıyye" ve "dârü'l-alâniyye" diye nitelendirmeleri de onların bu konudaki tavrını belirtmektedir. Takıyye hemen bütün Şiî fırkalarınca uygulanan bir esas kabul edilmiştir. Şîa'nın kolları içinde İsmâiliyye özellikle gizlilik (setr) devrelerinde bu prensibi uygulamış, İmâmiyye'den Ahbâriyye, Usûliyye, Şeyhiyye ve Bâbiyye de bu esasa bağlı kalmıştır. Zeydiyye ilke bakımından takıyyeye muhalif görünse de zaman zaman uygulamaktan geri kalmamıştır (Kâmil eş-Şeybî, XVI [1962], s. 233). Özellikle İmâmiyye'de muhaliflerin baskısından kurtulmak, isyan etmeye elverişli bir durum ortaya çıkıncaya kadar toplumun ve yöneticilerin dikkatini çekmemek için takıyye yöntemine başvurulmuştur. İmâmiyye'ye göre bu nevi takıyye uygulaması ilk dönemlerden itibaren başlamıştır. Resûlullah'ın vefatından sonra ilk üç halifenin hilâfeti devrinde asıl hak sahibi olan Hz. Ali'nin sükût etmesi bir takıyye olduğu gibi oğlu Hasan'ın Muâviye ile hilâfet konusunda anlaşması da takıyye mahiyetindedir. Buna göre Hz. Hüseyin'in Emevîler'e karşı başlattığı hareket takıyye ilkesiyle bağdaşmamaktadır. Ardından gelen Zeynelâbidîn, Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık gibi imamların mevcut idareye isyan edilmesini câiz görmemeleri de takıyye uygulaması şeklinde görülmüştür. Özellikle Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık zamanında gelişen aşırı Şiî ihtilâlci hareket mensupları takıyyeye daha çok yönelmişlerdir. Bu tür bir takıyye, dinin kâfirler karşısında bir mümine tanıdığı ruhsatın ötesinde belirli Şiî grupların maksatlarına ulaşabilmek için uyguladıkları bir yöntemdir. Diğer bir ifadeyle takıyye muhaliflere karşı uygulanan siyasî bir mahiyete bürünmüş, istenen sonuca ulaşabilmek için söylenen sözleri zâhir ve bâtın diye ikiye ayırıp ilkini herkesin, ikincisini ancak mezhep mensuplarının anlayabileceği bir terminoloji oluşturulmuştur.

Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık dönemlerinde nakledilen haberlerde takıyyenin dinin onda dokuzunu teşkil ettiği, takıyyesi olmayanın dininin olmayacağı, çok az istisna dışında her şeyde takıyye yapılabileceği, takıyyenin Allah'ın dininin önemli bir unsurunu meydana getirdiği, mümin için bir kalkan sayıldığı (Küleynî, II, 217-221), takıyyeyi terkedenin Allah'a, resulüne ve imamlara muhalefet etmiş olacağı düşüncesi yaygınlık kazanmış, hatta, "Sizin Allah katında en üstününüz en çok sakınanınızdır" meâlindeki âyette (el-Hucurât 49/13) yer alan "etkā" kelimesi Ca'fer es-Sâdık'tan nakledildiğine göre "en çok takıyye uygulayan" şeklinde anlaşılmıştır (İbn Bâbeveyh, s. 128). Takıyye, sonraki dönemlerde de bir mezhep prensibi halinde on iki imam devrine kadar devam etmiş, bir imamın doğumu, yetişmesi, gaybete girmesinin açıklanması ve isminin söylenmesi bile menedilerek tam anlamıyla bir gizlilik ortamı oluşturulmuştur. Son imamın gaybetinden zuhuruna kadar devam edecek olan dönemler de takıyye dönemi kabul edilmiş, bu süre içinde takıyyeye uymanın bir vecîbe sayıldığı ileri sürülmüştür. Takıyye, ancak on ikinci imamın ortaya çıkıp bütün dünyayı hâkimiyeti altına alacağı devirle sona erecektir (*a.g.e.,* s. 127-128).

İmâmiyye'nin Ahbâriyye kolunca benimsenen takıyyeye uyma zarureti yanında Usûliyye'ye mensup mutedil bazı Şiî âlimleri farklı görüşler belirtmiştir. Şeyh Müfîd'e göre, bazan takıyyenin uygulanması terkinden daha faziletli olabileceği gibi uygulanmamasının faziletli olacağı yerler de vardır. Cana veya mala yönelik bir tehlikenin bulunması durumunda takıyye uygulaması dinen câizdir ve ilke bakımından zaruret halinde söylenecek bütün sözlerde takıyye meşrû görülmüştür. Bunun yanında barış ve huzurun sağlanması için takıyyeye başvurulması gerekebilir. Ancak

müminlerin katledilmesi gibi sonuçlar doğuracak durumlarda takıyye uygulanması câiz görülmemiştir (*Evâʾilü'l-maḳālât,* s. 55). Şeyh Müfîd'in çağdaşı Şerîf er-Radî'nin nakline göre bir müminin kâfirler arasında yalnız kalması, yardım ve destekten yoksun olması durumunda takıyye uygulayıp düşmana karşı iyi davranabilir. Zira takıyye kalple değil sözledir. Kalbin lisanla söylenenin aksine inancını koruması gerekir (*Ḥaḳāʾiḳu't-teʾvîl,* V, 194).

Takıyye, teşekkül dönemlerinde bazı aşırı düşüncelerin Şiî gruplarınca benimsenmesi, tarih boyunca siyasetten uzak kalmayan Şîa'nın karşılaştığı olaylar çerçevesinde varlığını sürdürebilmesi ve mensuplarını muhalif fırkalardan koruyabilmesi gibi etkenlerle bir mezhep prensibi haline getirilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de de işaret edildiği gibi insan toplulukları tarih boyunca zayıflar ve güçlüler diye ikiye ayrılmış ve zayıflar güçlülerin baskısından kurtulmak için bazı yöntemler kullanmak mecburiyetinde kalmıştır. Müslüman topluluklar, müslüman olmayan veya kendi mezheplerini benimsemeyen gruplarla bir arada yaşamıştır. Hemen bütün dinlerin mensuplarında bu farklılıklardan kaynaklanan anlaşmazlıklar görülmüştür. Müslümanların içinde en önemli anlaşmazlık ise Şiîler'le Sünnîler arasında çıkmıştır. Sünnî mezheplerin büyük çoğunluğa sahip bulunması Şiîler'in baskı altında kalması sonucunu doğuran en önemli etkendir. Ancak Şiîliğin başlangıçtan beri siyaset ağırlıklı bir mezhep olması, iktidarda kaldıkları dönemlerde bile arzularının tam anlamıyla gerçekleşmemesi psikolojik bir çöküntüye yol açmış, bu yüzden meydana gelen siyasal ve sosyal tatminsizlik takıyye yöntemiyle kontrol altına alınabilmiştir (krş. Kâmil eş-Şeybî, XVI [1962], s. 248-267). Bu arada çağdaş Şîa âlimlerinden Hamîd İnâyet, Şîa'nın geleneksel takıyye ilkesini pasif tutumların mazereti olmaktan çıkarıp samimiyet ilkesiyle çelişmeyecek biçimde sınırlandırmaya çalışmanın modern zamanların bir yönelişi sayıldığını (*DİA,* XXII, 266), Seyyid Ahmed Kesrevî ise Şîa'nın benimsediği takıyye ilkesiyle insanları yalancılığa sevkettiğini (*a.g.e.,* XXV, 311) ileri sürmüştür. Takıyyenin Şîa tarafından özel içerikli bir ilke haline getirilmesi diğer İslâm mezheplerince bir kusur kabul edilip eleştirilmiş, dürüstlüğü ortadan kaldıran bir unsur diye nitelendirilmiştir. Bu değerlendirmeye bazı şarkiyatçılar da katılmıştır (meselâ bk. Goldziher, s. 181).

BİBLİYOGRAFYA :

Kāmus Tercümesi, IV, 1221-1222; Taberî, *Câmiʿu'l-beyân* (nşr. Sıdkī Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, XIV, 237-238; Küleynî, *el-Uṣûl mine'l-Kâfî* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Beyrut 1401, II, 217-221; İbn Bâbeveyh, *Risâletü'l-iʿtikadâti'l-İmâmiyye: Şiî-İmâmiyye'nin İnanç Esasları* (trc. Ethem Ruhi Fığlalı), Ankara 1978, s. 127-129; Şerîf er-Radî, *Ḥaḳāʾiḳu't-teʾvîl fî müteşâbihi't-tenzîl,* Tahran 1406, V, 192-197; Şeyh Müfîd, *Evâʾilü'l-maḳālât* (nşr. Mehdî Muhakkık), Tahran 1372 hş./1413, s. 55; Zemahşerî, *el-Keşşâf,* Bulak 1318, I, 300; Şehristânî, *el-Milel* (Kîlânî), I, 122, 125; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ġābe,* IV, 131; Bennâ, *İtḥâfü fużalâʾi'l-beşer* (nşr. Ali Muhammed ed-Dabbâʿ), Kahire 1359, s. 172; I. Goldziher, *el-ʿAḳīde ve'ş-şerîʿa fi'l-İslâm* (trc. M. Yûsuf Mûsâ v.dğr.), Kahire 1946, s. 181; Muhammedî er-Reyşehrî, *Mîzânü'l-ḥikme,* Kum 1363 hş./1405 , X, 666-671; E. Kohlberg, "Taqiyya in Shīʿī Theology and Religion", *Secrecy and Concealment: Studies in the History of Mediterranean and Near Eastern Religions* (ed. H. G. Kippenberg – G. G. Stroumsa), Leiden 1995, s. 345-380; Kâmil eş-Şeybî, "Taḳıyye: Uṣûlühâ ve teṭavvürühâ", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb,* XVI, İskenderiye 1962, s. 233-267; R. Strothmann – [Moktar Djebli], "Taḳıyya", *EI²* (İng.), X, 134-136; Ali Kaysarî, "İnâyet, Hamîd", *DİA,* XXII, 266; Orhan Bilgin, "Kesrevî, Seyyid Ahmed", *a.e.,* XXV, 311.

MUSTAFA ÖZ

TAKIYYÜDDİN er-RÂSID
(تقيّ الدين الراصد)
(ö. 993/1585)

Klasik İslâm astronomisinin son büyük temsilcisi olduğu kabul edilen Osmanlı âlimi.

4 Ramazan 932 (14 Haziran 1526) tarihinde Dımaşk'ta Türk kökenli bir aile içinde dünyaya geldi. Nev'îzâde Atâî yanlış olarak 927'de (1521) Kahire'de doğduğunu söyler ve bu bilgi daha sonra bazı araştırmacılar tarafından tekrarlanır. Eserlerinde isim zinciri Ebû Bekir Takıyyüddin Muhammed b. Zeynüddin Ma'rûf b. Ahmed er-Râsıd ed-Dımaşkī şeklindedir. Takıyyüddin'in bazı kitaplarında verilen tam isim zincirinin dokuz ve onuncu sırasında yer alan Mengüpars ve Humâr Tegin adlı ataları Nûreddin Mahmud Zengî ve Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin kumandanlarındandı. Babasının ve kendisinin taşıdığı Sahyûnî nisbesi de Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin Mengüpars'a verdiği Lazkiye yakınlarındaki Sahyûn (Sıhyevn) Kalesi'yle ilgilidir. Takıyyüddin ilk eğitimini, Necmeddin el-Gazzî'nin Dımaşk'ta müderrislik yaptığını ve 971'de (1564) Üsküdar'da öldüğünü söylediği (*el-Kevâkibü's-sâʾire,* III, 207-210) babası Kadı Zeynüddin Ma'rûf Efendi'den aldı. Kutbüddin İbn Sultân, Kemâleddin İbn Hamza, Şemseddin İbn Tolun, Takıyyüddin Ebû Bekir b. Muhammed el-Belâtunusî, Takıyyüddin Ebû Bekir b. Muhammed el-Kārî, Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed el-Gazzî ve Muhammed b. Muhammed İbn Mağûş Dımaşk'ta ders gördüğü diğer hocalarıdır. Ailesinin 957 (1550) yılı civarında İstanbul'a gitmesi üzerine öğrenimini orada Çivizâde Mehmed Efendi, Ebüssuûd Efendi, Kutbüddinzâde Mehmed Efendi ve Saçlı Emîr'in yanında tamamladı. Bilgi birikiminin artmasını ve özellikle astronomi ve matematik konularında derinleşmesini sağlayan bu öğrenim sürecinden sonra Mısır'a giderek Kahire'de Şeyhûniyye ve Sargatmışiyye medreselerinde müderrislik yaptı. Ardından İstanbul'a geldi ve Sadrazam Semiz Ali Paşa zamanında Edirnekapı Medresesi'ne müderris tayin edildi. Ancak bir süre sonra ailevî sebeplerle Kahire'ye döndü ve orada müderrislik görevini sürdürdü. Bu arada Mısır kadılığına getirilen Çivizâde Mehmed Efendi'ye vekâlet etti. Mısır kadılığına tayin edilen Kazasker Molla Abdülkerim Çelebi ile babası Kutbüddin Efendi'nin teşvikleriyle astronomi ve matematik üzerinde yoğunlaştı. Takıyyüddin, bilimsel kişiliğinin oluşumunu derinden etkilediği anlaşılan Abdülkerim Çelebi'ye büyük saygı beslemiş ve optik hakkındaki kitabını ona ithaf etmiştir.

Matematik ve astronomi araştırmalarını en ileri düzeye ulaştırdığı sırada tekrar

III. Murad Şehinşahnâmesi'nde Takıyyüddin er-Râsıd'ı maiyetindeki astronomlarla birlikte çalışırken gösteren minyatür (İÜ Ktp., FY, nr. 1404, vr. 57ᵃ)

